گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین

کۆڕامانێک لە ئەنفال

ئامادەکردنی

حەمە کاکەڕەش

سوید
2007

ناوی کتێب: گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین & کۆڕامانێک لە ئەنفال
ئامادەکردنی: حەمە کاکەڕەش
بەشداربووان: بەختیار عەلی، هەندرێن.. د. ئەحمەدی مەلا. هیوا قادر. ئیسماعیل حەمەئەمین.
شێرزاد حەسەن. گۆران بابە عەلی.
ساڵی چاپ: 2007
وێنەی بەرگ:
چاپ:بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەرێمی کوردستان
ژمارەی سپاردن:

دەستپێک

له بەرامبەر کارەساتی ئەنفال دا هەرچییەک بکرێت کەمە، کەم بەو مانایەی لە هیچ کتێب و مۆسیقاو شیعرو چیرۆک و شانۆ و ڕۆمانێک دا جێگای هەڵوەرینی ڕۆحی ئەو هەموو ئینسانەی کورد نابێتەوە، من دەزانم زریکەی منداڵ قیژەی ژن ئاهو حەسرەتی پیرە مێرد ئەمانە نا نووسرێنەوە و ڕەسم ناکرێن بە هیچ ئامێرێک نا ژەنرێن. بەڵام خیتابی دووبارەو سوواوی حیزبەکان و بە ناو ڕۆشنبیرەکانی حیزب زۆر لەوە لاوازترن بتوانن قسە لە سەر ئەنفال بکەن، هەر ئەم لاوازی و بێتوانایی قسە کردن و نەبوونی زمانی دەربڕینەیە لای حیزبەکان وایکردووە یادکردنەوەی ساڵانەی ئەنفال لە دۆخێکی ساردوسڕو مردوودا قەتیس بکرێت.

قەتیس بوونی یادکردنەوەی ساڵانە لەو دۆخەداو نەبوونی قسە و گوتارێکی هەستیارو قووڵ وای لێکردم بیر لەوە بکەمەوە لە پرۆژەی کتێبێک دا چەند ڕۆشنبیرێکی دیاری کورد بدوێنم تا وەڵامەکانیان کتێبێک بێت بۆ مێژوو، بۆئەوەی بە ڕۆشنبیرییەکی هەستیارو ڕامانێکی ئینسانییەوە کە زۆر دوورە لە شیعاراتی حیزب و یادکردنەوەی مردووی ساڵانە خوێندنەوەکانی خۆیان لە زۆر ڕووەوە لەسەر ئەنفال بخەنەڕوو، تا هێندەی تر ئەو بۆشاییە مردووەی نێوان ڕۆشنبیرانی کورد و عەقڵی حیزب و دەسەڵاتداری کوردی بخرێتەڕوو، بۆئەوەی ڕوونتریش ئەو خەمساردی و نەکردەییانە بخرێنەڕوو کە سەبارەت بە کارەساتێکی تراژیدی وەک ئەنفال هەیە.

کۆی ئەم گفتووگۆیانە کە لەناو ئەم کتێبەدا کۆکراونەتەوە، بەشێکە لەبەردەوامی پڕۆژەیەکی خۆم کە ڕەنگە لەو نزیکانەدا چەند بەشێکی تری بەدوادابێت.

تەمەنا دەکەم ئەم سەرنجانەی کە لەم گفتوگۆیانەدا خراونەتەڕوو ببنە هۆی کارکردنی بەپەلەی زیاتر و کارامەتر سەبارەت بە ئەنفال.

حەمە کاکەڕەش
سوید

ئەم گفتوگۆیە بەشێکە لە کتێبی (گفتوگۆ لەسەر خوانی خوێنین)

هەندرێن

بە بڕوای من ، لەو هۆکارانەی کە وایکردووە ئەنفال نوقمی بێدەنگی بکرێ، دەگەڕێتەوە بۆ نێوەڕۆکی لاوازی گوتاری نەتەوەیی کورد.

هەندرێن

پرسیار: ئەگەر بهاتایە ئەنفال لە وڵاتێکی ئیسلامیدا ڕوویندایەو هەروەها مانایەکی ئیسلامیشی پێنەدرایە، پێتانوابوو ئەنفال بتوانرایە نوقمی بێدەنگییەکی وابکرێت هەم لەلایان وڵاتانی دراوسێوە تا دەگاتە هەموو وڵاتە ئیسلامییەکانی دنیا، ئەوسا وڵاتانی ئەوروپاش.

هەندرێن: لە بەرایڕا دەخوازم بڵێم ، کە کردەی کوشتنی مرۆڤ، یان فرەتر بێژم ، قرکردنی نەتەوەیەک لەلایەن نەتەوەیەکی دیکەوە، لە هەر شوێن کاتێک بێت، یان لە ژێر دروشمی هەر بانگەشەیەک بێت ئەوەمان پێدەڵێ، کە ئەو نەتەوەیە، یان رژێمەی کە نوێنەرایەتی ئەو نەتەوەیە دەکات، رژێمێکە تووشی پەتایەکی سادیستی بووە، یان بە نەخۆشییەکی دەروونی کوشندە دەتلێتەوە، ئەگینا هیچ مرۆڤێک ، یان مرۆڤگەلێک لە نەتەوەیەک ناتوانێ بڕیاری ((ئەنفال)) کردنی مرۆڤگەلێک لە نەتەوەیەکی دیکە بدا. بەو واتایە ئەنفالکردنی کورد لەلایەن رژێمی عارەبی شۆڤێتی عێراقەوە لە روحێکی سادیستی و دەروونێکی نەخۆشەوە سەرچاوەی هەڵگرتووە . کەواتە ئەو رژێمەی کە پاڵپشتی ئایەتی قورئانی موسڵمانان کردەی قڕکردنی کوردی پیادەکرد، رەنگدانەوەی ئەو نەخۆشییە دەروونییە بوو کە شوێنکاتیکی دیاریکراو بەرهەمی هێنابوو . هەر بۆیە ، تا ئەمڕۆش، کۆی گشتی نەتەوەی عارەب و ڕژێمە شۆڤێتییەکەی بەعس بەرامبەر ئەو ئەنفالکردنەی کورد هەست بە هیچ تاوانێک ناکەن، هاوکاتیش ئەو رژێمە پێی وایە کە

ئەنفال ، کارێکی ڕەوا بووە. ئەمەش یەکێکە لە خاسڵەتەکانی مرۆڤگەلی و ڕژێمێکی سادیست و دەروون بیمار ، کە بەناوی داکۆکیکردن لە ڕاستی یان پاراستنی نیشتمان، ئەو کارانە دەکات.

ئەو ئاماژەیە بۆ ئەوەبوو، کە بزانین ڕژێمی بەعسی عارەبی عێراق لە شوێنکاتێکی دیاریکراودا، بە پاشخان و بونیاتێکی بارگاویکراو بە بنەمایەکانی سادیزمی و نەخۆشییە دەروونییەکانی مێژووی عارەب و ئیسلام، کوردی ئەنفال کرد.

بەڵام خودی ئەو ئەنفالە لە دەرەوەی ئەو شوێنکاتە ئیسلامی ــ عارەبییە نەبووایە ، بەمجۆرە دەبوو کە هەیە ، دەکرێ لە ڕوانگەی فرە جوداوە ڕاڤەی ئەو پرسیارە بکەین. لێرەدا حەزدەکەم لە ڕوانگەیەکی ئاوەڵادا وەڵامی ئەو پرسیارە بدەمەوە. بە بڕوای من، ئەو هۆکارانەی کە وایکردووە ئەنفال نوقمی بێدەنگی بکرێ، بەشێکی بنەڕەتی دەگەڕێتەوە بۆ نێوەڕۆکی لاوازی ڕەوانبێژی گوتاری نەتەوایەتی کورد. چونکە لاوازی ئەو گوتارە کوردییە پەیوەندی هەیە بە سەرتاپای ئاگایی نەتەوەی کوردەوە، بەتایبەتیش بە توێژی ڕۆناکبیریی کوردی و دەمڕاستی سیاسی حیزبەکانیەوە. کورد تا ئەمڕۆش نەیتوانیووە لە ئاستێکی فرەواندا بە پێودانگی مەرجە قانوونی، سیاسی، کولتووری و کۆمەڵایەتیەکان: بەرێگای بەڵگەنامەی نووسراو: فیلم، لێکۆڵینەوە بەزمانی زیندووی جیهانی، بە کۆڕ و کۆنفراس ، بە دیالۆگ لەگەڵ ڕێخراوە جیهانیەکان و....هتد ، ئەو ئەنفالە بۆ کۆی مرۆڤایەتی ڕوونیکاتەوە. لەوەش زیاتر، تا ئێستاش زانستگایەکانی کوردستان نەیانتوانیووە ناوەندێکی تایبەت بە ئەنفال پێکبهێنن، تاکوو لەوێدا بتوانن لە ڕوانگەی هەمەجۆرەوە ئەنفال ڕاڤە بکەن. هەڵبەتە کورد لە ڕێگای ئەو ڕاڤەکاریانەوە دەتوانێ بنەمایەکی ڕاشکاو بۆ پرۆژەیەکی نەتەوایەتی دابڕێژێ. کەواتە ئەو بێدەنگیە لە ئەنفال، ئەگەر لە وڵاتێکی ئیسلامیش نەبووایە ،ڕەنگە بە هۆی ئەو گوتارە لاوازەی کورد، خودی خۆی نەیتوانیبووایە کارێکی لەمە باشتری بکردبا. بۆیە بەشێکی سەرەکی ئەو گرفتە دەگەڕێتەوە بۆ ئاستی ئیفلیجی دەمراستی ڕۆشنبیریی و سیاسی خودی کورد.

هاوکاتیش پاشخان و پێکهاتی حیزبی سیاسی کورد، وەک نوێنەرایەتیەکی جڤاکی کوردی، ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە کەم بایەخبوون و بێدەنگبوون لە کارەساتی ئەنفالدا، چونکە لەو کاتەی کە ڕژێمی بەعسی فاشی پرۆسەی ئەنفالکردنی کوردی پیادە کرد، ئەو دووزلحیزبەی کوردستان بە ئاشکرا هاوکاری ڕژێمی ئیسلامی ئێرانیان دەکرد، کە ئەو ڕژێمەش لە شەڕێکی دژواردا بوو لەگەڵ ڕژێمی سەددامدا. لێرەدە وەک ئاشکرایە، ئەوکات بە هۆی دژایەتیکردنی زلهێزەکانی ڕۆژئاوا و مەترسی ڕژێمی ئیسلامی ئێران لەسەر ئاییندەی سیاسەتی ڕۆژئاوا و ناوچەکەدا، بۆیە ئەو زلهێزانەی ڕۆژئاوا ڕاستەوخۆ لە ئاستی سیاسی و چەکدارکردندا هاوکاریی ڕژێمی سەددامیان کرد. دواجاریش ئەو فاکتەرانە ڕۆڵی زۆریان هەبوو/دەبێ لە هەوڵی فەرامۆشکردنی کارەساتی ئەنفال وەک سیاسەتێک لە گەلکوژی.

بەڵام ڕەنگە ئەو مێژووە ئاینی، سیاسی، کولتووری و...هتد، کە لە جیهانی ئیسلامی ــ عارەبی دا هەیە ، یەکێک بێ لەو هۆکارانەی کە بەرهەمهێنەری ئەو بێدەنگییە بێ؛ واتا ئەو مێژووەی کە لە ژیانی جیهانی

عارەبی ــ ئیسلامیدا هەیە و خۆی بەرهەمدەهێنێتەوە ، کە لەسەر بێدەنگکردن و داپڵۆسین و کوشتن بونیاتنراوە، ڕێگە خۆشکەربێ بۆ پەراوێزکردنی کێشەی ئەنفال. وەک دەزانین مێژووی عارەب و خودی ئیسلام، وەک ئیدیۆلۆژییەکی بە سیاسیکراو، هەمیشە لە وێنە بەرجەستەکراوە سیاسییە تووند و تیژییەکەیدا، خۆی لە سەر جیاوازەکان داڕێژاوە. لە دەڤەرەکانی مێژووی ئەو جیهانە ئیسلامییە سیاسی و ڕژێمەکانیدا، شوێنکاتێک، مێژوویەک نییە لە فرە ڕەهەندی سیاسی، کلتوری و ڕەگەزەکان. بەواتایەکی تر، ئەو مێژووە، هەر لە ڕۆژگاری خەلافەتی عەباسی، خەلافەتی ئومەوی و ئیمپراتۆریەتی عوسمانییەوە بگرە تا دەگاتە ڕژێمە دوا کۆلۆنییەکانی عارەبی و ڕۆژهەڵاتی ناویندا، لەسەر دەمکوتکردنی جیاوازییەکانی ناو کۆمەڵگایەکانی خۆیان و سڕینەوەی نەتەوەی کورد و ئەوانی دیکە.

بەڵام ئەگەر لە سەر نموونەی جوولەکە لە کێشەی کۆکوژی بڕوانین، دەبێ لەسەر دوو دەڤەر و ئایین و پاشخانی جوداوە بپەیڤین.. واتا ئەوەی کە وایکرد کێشەی کوشت و بڕی جوولەکە لە لایەن ڕژێمی نازی هیتلەرەوە بکرێتە پرسیارێکی نێونەتەوەیی و هەمیشە زیندوو، خودی ئەو ناوکۆیی، کۆنتێکستە مێژووییەی ڕۆژئاوا بوو؛ واتا ئەوە گوتاری پرۆژەکانی ڕۆشنگەرییە، کە لە لایەک، بە پاڵپشتی ئاوەزگەراییەوە، هەڵگری گوتاری گەردوونگەریی، تیۆی داروین، کێشەی پێشەڤەچوون و لە ناو چوونی ڕەگەزەکانە، لە لایەکی دیکەشەوە، بەرهەمی ڕوانگەی دوالیزمی، باش و خراپ ،سۆبژە و ئۆبژە،جیاواز و دژەکانە... هتد، بونیاتناوە، لە لایەکی تریشەوە ، ئەو گوتارە ڕۆشنگەرییە هەڵگری باشکردنی ژیانی مرۆڤایەتییە لە سەر زەویدا.

وێڕای ئەمەش، دەبێ ئەوە لە یاد نەکەین، کە جێنوسایدی جوولەکەکان لە ڕۆژگاری شەڕی جیهانی روویدا، کە لەوێدا نازیزم و فاشیزم هەڕەشەیەکی گەورەی لە ژیانی مرۆڤایەتی دەکرد. بەمجۆرە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی جیهانی دووەم، ڕژێمەکانی ڕۆژئاوا ناچار بوون بیر لەو غەدرە گەورانە بکاتەوە کە لە جیهانی دیمۆکراتییدا ئەنجامدرا. بۆیە گەورەکردنەوە یان بە دەنگهاتن لە کێشەی جێنوسایدی جوولەکەکان بەندە بەو چرکەساتە مێژوویەی دوای شەڕی جیهانی دووەم و پشتگیری کردن لە دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل.

هاوکاتیش دوای ئەو شەڕە وێرانکارانەی کە ئەورووپای تەنیبۆوە، کێشەی مێژوویی جوولەکەکان لە ڕۆژئاوادا، وەک دەروازەیەک بۆ سەقامگیرکردنی مافە مرۆڤایەتییەکان، ڕێزگرتن لە ڕەگەزە جیاوازەکان و ... هتد ، بوونە بزاڤێکی بەهێزی جڤاکی. لە بزاڤە مرۆڤایەتییەکان لە ڕۆژئاوادا ، بۆ نموونە لە بزاڤەکانی دژە ڕاسیزمی و فاشیزمی، کە ئەمڕۆ لە ڕۆژئاوادا دیاردەیەکی بەر فراوانە. بەواتایەکی روونتر لە ڕوانگەی ئەو ناوکۆییە کولتووری ، مێژوویی، سیاسی و ... هتد، کە بنەماگەلێکی سەرەکین لە گوتاری ڕۆشنگەریی و دوای ڕۆشنگەرییدا، بۆیە ئەگەر ئەنفال لە ڕۆژئاوادا روویدابووایە، هەڵبەت بە گوێرەی ئەو پێودانگانەی کەو لەو جیهانەدا ئامادەیی هەیە، ئاشتێکی جیاوازی دەبوو.

بەڵام کێشە ئەوەیە، کە ئەمڕۆ تەنانەت مەسەلەی دژە ڕەگەزی جوولەکە ، ئەوەندەی بۆتە کێشەیەکی عارەبی ، واتا رقی عارەب لە جوولەکە و ئیسرائیل...هتد، وەک کێشەیەکی ئەورووپی نەماوەتەوە.

چونکه له جیهانی عارەبیدا، بەهۆی قووڵبوونەوەی پێشێلکردنی مافی مرۆڤایەتی ناعەدالەتی ، نەبوونی دیمۆکراسی و ..هتد ، هیچ زەمینەیەک نییە، بۆ لابردنی ئەو بێدەنگییەی کەلەسەر ئەنفالکردنی کورد له ئارادایه . له جیهانی عارەبی و ئیسلامیدا، خودی عەرەب له ژێر سایەی رژێمه درندەکانی خۆیدا کەرامەتی پێشێلکراوه ، بۆیه چاوەڕێکردنی بوارێک ، یان زەمینەیەک، وەک ئەوەی که له رۆژئاوادا له ئارادایه، که بتوانێ پرسی ئەنفال بکاته دەروازەیەک بۆ قسەکردن له سەر مافی نەتەوەی کورد و پرینسیپه مرۆڤایەتیەکان ، شتێکی بێهووده و ئومێدێکی ساوفیلکانەیه. لەو روانگەیەوه ئەمڕۆ جیهان خودی عارەب له چرکەساتێکدا، که بەدەست پەنگدانەوەی مێژوویەکی پڕ له زەبروزەنگدا دەتلێتەوه ، بۆیه خودی خۆشی بۆته قوربانییەک به دەستی ئەو مێژووەیەی خۆیەوه . کەڵەکه بوونی ئەو مێژوو پڕ له سەرکوتکردن و تاکرەوییەی رژێمه عارەبییەکان نەک هەر مرۆڤی عارەبی تووشی بێمانایی کردووه ، بەڵکو روحی مرۆڤی کوردی ئەنفالکراویشی ئیفلیجکردووه؛ واتا ئەو وێنه رەشبیگرەی که قۆناغ دوای قۆناغ له هەناوی مێژووی عارەب و ئیسلامدا خۆی بەرهەمدێنێتەوه ، به تایبەتیش واقیعی ئەمڕۆی عارەب ، وای له کورد کردووه ، که نەک هەر بێ ویست بێ لەبەرانبەر ئەو بێدەنگییەی که له ئەنفالکردنی له ئارادایه ، بەڵکو خۆشی ملکەچ بێ بەرامبەر غەدرێک ، که بێدەنگ بوو لێی ، لەخودی ئەنفالکردنەوەی ، تاوانتره . کورد له جیاتی دەنگهەڵبڕین و به جیهانیکردنی ئەنفال ، پرۆسەی فەرامۆشکردنی یادەوەری خۆی، واته مێژووی ئەنفالکردن، بەرێگای هەڵپەڕین و مکیاژی دەرەکی خۆی ، که گوایه گەلێکی لێبووردووه، پەیڕەو دەکا. دواجار ئێمه ناتوانین به بیانۆی ئەوەی که ئەنفال ئەگەر له جیهانی ئیسلامیدا نەبووایه، لەجیهانێکی تربووایه، خۆمان لەو بێدەنگی و ئاڵۆزییەی گوتاری رۆشنبیریی و سیاسی خۆمان بدزینەوه. ئێمه دەبێ لەو شوێنکاتەی که ئەنفالی تێدا روویداوه، بەئیرادەیەک لەهزراندن و به پرۆژەکردنی پرسی ئەنفال، ئەو بێدەنگیکردنه له پرسی ئەنفال، قاوبدەین.

وێرانی ئەمەش ئەمڕۆ بەهۆی باڵادەست بوونی تەکنیک واتا کەناڵه فراوانەکانی ئینتەرنێت و جیهانگیری، کەخۆی له «بێ» شوێنی دەناسێنێ، جیهانی کردۆته سیستەمێک له سیمبوڵ و تەکنیک، خودی ئەو شوێنه جوگرافییەی کاڵکردۆتەوه؛ واتا کورد دەبێ ئەو «داستانه مەزن»ه نەتەوایاتییەی که بەشێک له کورد به کاریگەریی بەشێک له تیوریيه کۆپیکراوەکانی رۆژئاوا پێیان وایه کۆتایی هاتووه زیندوو بکاتەوه. لێرەوه ئەمڕۆ بەهۆی ئەو فاکتەره تەکنۆلۆژی، ئابووری ، کولتووری ..هتد، شوێنەکان وەک جاران لێکدابڕاوین. کورد دەتوانێ بەرێگەی ئەو سیستەمه تازەیەی تەکنیکەوه کێشەی ئەنفال و مەسەله رەوایەکەی ، له ناوەندی جیهان ئاماده بکاو نمایش بـکا.

پرسیار: ئەوهۆکارانه چین که ئەنفال له هۆشیارییەکی سیاسی سادەوه که تەنها له یادکردنەوەی سەر پێیانەی ساڵانەدا قەتیسبووه، دەگوازێتەوه بۆ هوشیارییەکی کلتووری، لەو بێدەنگییەی که خاوەنی قسه نییه دەگوازێتەوه بۆ بیرکردنەوەیەک به دەنگی بەرز. هەروەها ئەم بێدەنگییه چەند پەیوەندی به کورد خۆیەوه هەیه، هەم له ئاستی بەرپرسیارییەتی کۆمەڵگای کوردی بۆ ئەنفال و هەم له ئاستی دەستەڵاتی کوردی خویدا؟

هەندرێن: لە ئاخاوتنی پێشووماندا بە خێرایی ئاماژەمان بەو پرسیارەکرد. بەڵام ئەو هۆکارانەی کە وا دەکەن ئەنفال لەو هوشیارییە سادەوە بیگوازینەوە بۆ ئاگاییەکی کولتووریی نەتەوەیی، ئامادەکردنی ئەو مێژووە بریندارەیە لە ژیانی ئێستای کوردستان و کۆی گۆشە جیاوازەکانی سەرتاپای جیهان و بەکردەکردنی ئەو کارەش پێویستی بەکۆمەڵێ هەنگاو و رێگای جودا هەیە . بەڵام بەر لە هەموو کارێک، بە لای منەوە ئەوکاتە کورد دەتوانێ ئەنفال لەو ئاستە سیاسییە سادەیە بگوازێتەوە بۆ ئاگاییەکی زیندوو ، کە بتوانێ راستگۆیانە، وەک نەتەوەیەکی ئەنفالکراو، مامەڵە لەگەڵ خۆی و «ئەوانیتر» بکات . بەواتایەکی روونتر یەکێک ئەو هۆکارانەی کە پرسی ئەنفالی لەو هۆشیارییە سادە و قەتیسماوە سیاسییە هێشتۆتەوە، ئەو بە بازرگانیکردن، سواڵکەری و بەحیزبیکردنەی ئەنفالە لەلایەن دەمڕاستە سیاسی و رۆشنبیرییەکانی کورد. ئاکامی ئەوەش، بۆ نموونە لەو توڕەیی و رابوونەی خەڵکی هەڵبجە دا بەرجەستەبووە. هەروەک بینیمان ئەمساڵ ،2006، چۆن جەماوەری هەڵەبجە لە یادی کیمیابارانی شارەکەی خۆیدا بە دژی ئەو ئەو دەسەڵاتە کوردییە تەقییەوە، کە هەستی کرد بازرگانی بە مێژوو و مردووەکانی دەکا.

لێرەوە مرۆی هۆشیار لەوە تێدەگا کە چۆن هاووڵاتیانی هەڵبجە، وەک یادەوەری زامداری ئەو شارە، ئیتر لەو دەسەڵاتە بێئومێد دەبن، کە بەناوی مافەکانی ئەو بازرگانی بە مێژووکەیان دەکەن. کەڵەکەبوونی ئەو دیاردانە بەهۆی رەفتار و یارییەکانی حزبی کوردی، لەوانە کایە نالەبارەکانی شەڕی خۆکوژی و دواجاریش بازرگانیکردن بە مێژووی ئەنفال و دابەشکردنی کوردستان بەسەر دوو حوکمەت و دوو حیزب ، هاوکاتیش کەهێلی و سستی رۆناکبیری کوردی و ئیفلیجی زانکۆیەکانی کوردستان لە رۆڵی توێژینەوە و بە بەڵگەکردنی مێژووی ئەنفال، ئەوانە هەموویان، بوونە هۆی سووککردن ، بێمانا، دواجاریش فەرامۆشکردنی کارەساتی ئەنفال لە یادەوەری کوردیدا . ئێمە نموونەی جولەکەکانمان لەبەرچاوە ، کەچۆن توێژی رۆناکبیر و سیاسی ، بە ئاگاییەکی تۆکمە توانییان لە دوای ڕووخانی ژێمی هیتلەردا ، بە پرۆژەی رۆشنبیریی و سیاسییەکانیان هۆلۆکۆست و کوکوژی نەتەوەکەیان بکەن بە کێشەیەکی نێونەتەوەیی ، بەمەش ئاستی ئاگایەکی قووڵی بەکۆمەڵی جوولەکەیی بەرهەمبهێنن. لەو روانگەیەوە، کورد ئەوکاتە دەتوانێ مێژووی ئەنفال لەم ئاستە سادەیەی هۆشیاری، لەم بێدەنگییە مەترسیدار و دواجاریش لەم روحە سواڵکەرییەی کە لەلایەن حزبی باڵادەستی ئەمڕۆی کوردیدا لە ئارادایە بگوازێتەوە بۆ هۆشیارییەکی باڵای کولتووری و سیاسی و دەنگێکی بەرز ، کاتێک توانی ئەنفال بکات بە بەشێکی سەرەکی لە چالاکییە کولتووری و سیاسییەکان لە ژیانیدا. ئەم کارەش بێ بوونی ئیرادەیەکی نەتەوەی خەملیو مەیسەر نابێ . چونکە لە کۆمەڵگایەکی هیلاک و کەم ئاگایی وەک کورد ، ئەوە ئیرادەیەکی نەتەوەیی سیاسییە کە لە رێگەی کەناڵەکانی پەروەردە و سیاسەتی کولتوورییەوە دەتوانێ ئەو هۆشیارییە سادەیە پەرە پێبدا و بیکات بە کۆئاگایەکی کولتووری و سیاسی. لێرەوە بە بڕوای من، یەکێک لەو هەنگاوە گرنگ وسەرەکیانەی کە دەسەڵاتی سیاسی، ئەگەر بخوازێ ئەنفال بکاتە بنەمایەک بۆ گوتاری سیاسی کورد، دەبێ مێژووی ئەنفال و رەهەندە کۆمەڵایەتی و سیاسی و دەروونییەکانی بکاتە بەشێکی گرنگی لەبەرنامەی پەروەردەی خوێندندا. کە ئەوەندەی من بزانم، تائێستاش ئەو مێژووە، بەشێوەیەکی گرنگ، نەکراوەتە بەشێک لە بەرنامەی پەروەردە. وەک

دەزانین ئەو نەوەیەی دوای نەوەکانی سەدەی ڕوابردوو ، نە لەو مێژووەی ئەنفال ژیاوە و نە لە ئاستی ڕۆشنبیریی و پەروەردەشدا دەسەڵاتی سیاسی توانیویەتی وێنەیەکی تێروتەسەلی لەسەر ئەنفال بۆ فەراهەم کردبێ. بۆ نموونە دەکرێ بپرسین، کە لە ماوەی ئەو پانزە ساڵەی دەسەڵاتی کوردیدا، میدیایە جۆراوجۆرەکانی ئەو دوو حزبە، چەند فیلمی هونەری و دیکۆمێنتی لەسەر ئەنفال و هێرشە دڕندەکانی رژێم بۆ رووخاندنی دێهاتەکانی کوردستان و .... بەشێوەیەکی شیاو ، پێشکەش بە بینەری کورد کردووە ؟ ئایا ناوەندە هونەری و رۆشنبیرییەکانی ئەو دوو حیزبە و بگرە بێلایەن و حزبەکانی تریش، چەند پێشانگا، فیستیڤاڵ، کۆڕ و چالاکی کونەری و کولتووری ، پێشکەش کردووە ؟ ئەرێ زانکۆیەکانی کوردستان، بەتایبەتی بەشی زانستە مرۆڤایەتییەکان ، چەندان لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی/ زانستی/میتۆدییان لەسەر ئەنفال و ئاکامەکانی نجامداوە و لەپاڵ ئەوکارانەش ،چەند کۆنفراس و کۆڕیان لە ئاشتی ناوەخۆ و دەرەکی لەسەر بنەمای ئە لێکۆڵینەوە ئەکادیمیانەوە، سازکردووە؟

ئەمانەو چەندان پرسیاری لەم چەشنە، کە بۆ ئێمە لەوەلامێکی گومڕدا دەمێننەوە. چونکە من پێم وایە، کە زانکۆیەکانی کوردستان ئەمڕۆ گرنگترین ئەرکیان لەسەرە بۆ قووڵکردنەوەی ئاستی هۆشیاری کورد سەبارەت بە پرسی ئەنفال. چونکە ئەوە ئاکامی توێژینەوە هەمەجۆرەکانە کە زانکۆ وەک دامەزراوەیەک لە جیهانی تیۆری و میتۆدێکی، دەتوانێ ڕووداوێکی وەک ئەنفال بکات بە زەمینەیەک لە بواری بەرهەمهێناوەی شوێنەوارەکانی ئەنفال. لێرەوە زانکۆ وەک دامەزراوێکی کولتووری لەڕێگای کەناڵەکانی خۆیەوە دەتوانێ کێشەی ئەنفال بکات بەکێشەیەکی جیهانی. ئەمەش دەکرێ ، هەر بە داوەتکردنی پسپۆڕەکانی کێشەی جینۆسایدەوە بۆ زانکۆیانی کوردستان و تا دەگاتە بڵاوکردنەوەی ئەم توێژینەوانەی کەلەسەر ئەنفال کراون لە تۆڕەکانی ئینتەرنێت ، ئەنجامبدا،بە مجۆرە پرسی ئەنفال نەک هەر ئاستی هۆشیاری مرۆڤی کورد بەرامبەر ئەو مێژووە بەرزدەکاتەوە، بەڵکو ئاستی هۆشیاری کۆمەڵگای جیهانیش لەسەر ئەنفال سەرنجکێش دەکا. کەواتە، بە واتای فۆکۆییانە ، ئەوکاتە ئەنفال لە ئاستی هۆشیاریەکی سادەوە دەگوازێتەوە بۆ ئاستێکی کولتووری و سیاسی باڵاو بەرجەستە کراو ، کاتێک کورد توانی پرسی ئەنفال بکات بە گوتارێکی مەعریفی، چونکە ئەوە گوتاری مەعریفییە کە گوتاری دەسەڵات بەرهەم دەهێنێ. لێرەدا بەمەعریفە کردنی ئەنفال، لەئاستی ئاگایی کوردی و خودی رەهەندی ئەنفالیشدا، دەبێتە بەرهەمهێنانی گوتاری دەسەڵاتێکی کاراو پۆزەتیف. هەڵبەتە مانەوەی ئەنفال لەو ئاستە نزمەی هۆشیاری کوردیدا، پەیوەندی بە پێکهاتەی کۆمەڵایەتی، ئابووری سیاسی، مێژووی ... هتد، هەیە. پێکهاتەیەک کە تائێستا بە سۆز و هەستەگی بەرگاویکراوە، کە ئەو چەشنە پێکهاتەیەش ئەوەندەی لەسەر ئاستی بەرپەرچدانەوەکان بەردەوامی بوونایەتییەکەی پاراستووە ، هێندە لەسەر ئاستی ئاگاییەکی مەعریفی ئاوەزگەرایی لەو بووناتییە جیگیر نییە.

لەئاکامی ئەوەدا، کورد هەمیشە مێژووە تراژیدییەکانی خۆی بەرهەمهێناوەتەوە. مێژووی کورد پڕە لەو دەمەدەقە واوەیلائامێزانەی کە باسی ئەو فەرامۆشکردنەی یادەوەریی خۆی دەکا. لەلای مرۆی کورد ترس و نیگەرانی لەو فەرامۆشکردن و خەمساردییەی کورد بەرامبەر مێژووی بوونایەتیەکەی، لە ئەحمەدی خانیەوە تا ئەمڕۆش لە رۆشنبیریی کوردیدا ئامادەیەکی راشکاوی هەیە. بۆیە جەختکردنەوە

لەسەر ئەو بێدەنگییەی ئەنفال لەئاستی کۆمەڵگای کورد و دەسەڵاتی سیاسییەکەی ئەمڕۆیدا، شتیکی تازە نییە، ئێمە دەبینین کە چۆن میدیا و مەکۆیە جودایەکانی ئەمڕۆی دەسەڵاتی کوردی، رووداوە مێژوویی و سیاسی و کولتووری و بگرە ئەنفالیشیان لە ئاستێکی رووکەشی هەڵپەرکێ و ئاهەنگێڕان، یان گریانیکی کاتی و کۆمەڵیک دروشمی ساکار کە لە هەستی خۆ بە قوربانیدان زیاتر تێناپەڕن. گومان لەوەدانییە، کە ئەمڕۆ دەسەڵاتی سیاسی کورد، بە یارییە حیزبی و خێڵەکی و ناوچەییە گەرمیانییەکانەوە رۆڵێکی سەرەکی دەبینێ لە هێشتنەوەی ئەو بێدەنگییە و فەرامۆشکردنەی ئەنفال لە یادەوری کوردیدا. دیارە نابێ ئەوەمان لەیادبچێ، کەدوای روخانی سەددام، دەسەڵاتی سیاسی کورد و دەمڕاستە رۆناکبیرییەکەی دەیتوانی لە رێگای پرۆسەی دامەزراندنەوەی دەوڵەتی عێراق و دادگایکردنی سەددام و تاوانبارەکانی دیکە، ئەنفال بەرەو کێشەیەکی جیهانی ببات، بەمەش نەک هەر ئەو رژێمە کورد کوژ و پاشخانە ئیدیۆلۆگییە پان- عارەبییەکەی دادگایی بکا، بەڵکو تەواوی ئەو فابریک و کارگە و دەسەڵاتە سیاسییەکانی عەرەبی و ئەوروپی و ئەمریکیش رووبەرووی بەرپرسیاریەتی ویژدانی و سیاسی و ئابووری بکاتەوە. بەڵام وەک دەبینین، تائەمڕۆش دەسەڵاتی کوردی و توێژی دەمڕاستی بەناو رۆناکبیری کوردی، نەک هەر نەیتوانیووە ئەو زەمینە فەراهەم بکا تاکوو ئەنفال بکا بە پرسێکی جیهانی، بەڵکو بەو بازاڕە بارگانییەی کە بۆتە پرۆژەیەکی سەرەکیان ، وایکردووە خودی ئەوانەی کە بە رێککەوت لە ئەنفالیش رزگار بوون، خەون بە سەردەمی ئەنفالکردنیان بخوازن. چونکە ئەو زیندووانەی کە لە ئەنفالکردن رزگار بوون، لە ژیانێکی کۆڵەمەرگیدا، لە ژێر خێوەت، بێماڵ ، بەهەژاری ، بێ ماف ، بگرە بە ترسەوە لە چاوەڕوانی تەعریبکردنەوە ، کات بەسەر دەبەن. ئەگەر ئەمڕۆ ئەوە مامەڵەی دەسەڵاتی کوردی و ئاستی رۆشنبیریی کوردی بێت، کە لە وێنەیەکی خەمهێنەردا دەبینرێ، چۆن بتوانین ئەنفال بکەین بە هۆشیاریەکی کولتووری و لەو بێدەنگیەش رزگاری بکەین؟! لەوەش زیاتر ، کاتێک ناوەندی هەڵەبجە «چاک» ،ساڵی رابردوو ،2005 ، فرانس ڤان ئەنراتی تاوانباری هۆڵەندی دادگاییکرد، میدیای ئەو دوو حیزبە دەسەڵاتدارە لە تەلەفزوێنەکانیاندا بەقەد ئاهەنگی هەڵپەرکێیەکیش کە لە هۆڵەندا دەکرێ، گرنگیان بەو کارە باشە نەدا. ئەو دەسەڵاتە کوردییە، یان دوو حیزبە باڵادەسەتە نەک هەرخۆیان بەشدارن لەو بێدەنگییە ، بەڵکو رێگرن لەبەردەم هەر هێزێک ، کەلەدەرەوەی خۆیان ، هەوڵبدا کێشەی ئەنفال لەو قەیرانەی بێدەنگی و ئاستە خەمهێنەرە رزگاربکات.

لێرەوە مانەوەی ئەنفال لەو ئاستە خەمهێنەرەدا، دەگەڕێتەوە بۆ کوی خەمساردی و نزمی ئاستی هێزەکانی ناخی کوردی، کەلە نەبوونی ئیرادەیەکی سیاسی و کولتووریدا، لە خەمی ئەوە دایە کارەساتی ئەنفال تەنیا وەک قوربانییەک بکاتە ئامرازێک بۆ تێرکردنی بەرژەوەندییە ماددییەکانی خۆیان. چونکە ئەو دەسەڵاتە حیزبییەی کوردی، دوای راپەڕین، وێڕای قووتبوونەوەی دیاردەی "نەوت بەرانبەر خۆراک"، دواجاریش دوای دارمانی رژێمی سەددام، دیاردەی پادداشت، شەهیدانە، تەقاویترکردنی مێگەلێک خەڵکی ساختەچی بەناوی پێشمەرگە... هتد، مرۆڤی کوردیان فێر کرد کە هەموو شتێک لە ئاستی قەرەبۆکردنی ماددی کورتبکاتەوە. لەبۆیە دەبینین ئەو هاووڵاتیانەی کە دوای ئەنفال زیندوو ماونەتەوە، هەمیشە وەک قوربانی و دەستکورد خۆیان نمایشبکەن. بەمجۆرە لای ئەوان قەرەبۆکردنی ئەنفال لە وەگرتنی بڕێک پارە و ماڵێک کورتکراوەتەوە. کەواتە ئەو قەیرانەی کە ئێمە باسیدەکەین

دەرهاوێشتەی هۆکارگەلێکە کە لە دوای راپەڕینی جەماوەری کوردستان لە ساڵی 1991ەوە دەستیانپێکردووە، بە تایبەتیش ئەو قەیرانە دوای هەڵگیرسانی شەڕی خۆکوژی و بەتاڵانبردنی موڵکی کوردستان و دزینی داهاتی گومرگەکان ... دیاردەگەلێکی زۆری لەو شێوانە قووڵتر بووەوە. هەرچەندە ئەو قەیرانە لە ئاکامی شەڕی نێوان حیزبەکاندا هەر لە قۆناغی خەباتی پێشمەرگایەتییەوە دەستیپێکردبوو، بەڵام دوای راپەڕین، بە هۆی فەشەلی حیزبی کوردی لە بەڕێوەبردنی ئیدارەی کوردستاندا، ئەو قەیرانە سیاسیی و ئەخلاقییە یادەوەریی کوردی تەواو لە بیرکردنەوەی بوونی خۆی و مێژووی کارەستەکانی ئیفلیجکرد. ئاکامی ئەمەش گەلی کورد تووشی ئەو تێکشکانە روحی و ئەخلاقییە بوو کە ئێستا لەبەر چاومانە. بەڵام بۆ ئەوەی ئەو هێز و لایەنە سەربەخۆیانەی دەرەوەی ئەو حیزبە گەندەڵانە بتوانن ئاستی ئەو هۆشیارییە داواکراوەی خەڵکی کورد بخەملێنن، دەبێ سوود لە ئەزموونی ئەو نەتەوانەی کە لە مێژوودا دەرگیری هەمان کێشە بوونە وەربگرن. بۆ نموونە، ساڵی رابردوو ئەرمەنەکان، کە بێ ئەوەی دەسەڵاتێکی سیاسی وەکی ئێستای کورد بن، توانیان کێشەی قڕکردنیان بە دەستی رژێمی شۆڤێتی تورکیا، بکەن بە رۆژێکی جیهانی. کەواتە ئەو هۆکردە سەرەکییەی کە وادەکا کارەساتی ئەنفال لەو ئاستە نزمەی هۆشاریدا بمێنێتەوە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پێکهاتە لێکترازاوەی کۆی کوردی، کە هەتا هەنووکەش جووڵە هەستەکییەکاندا گیری خواردووە. لەبۆیە هێشتا ئاوەزگەرایانە لە بوونی خۆی ناهزرێ.

لێرەوە حەز دەکەم ئەوە بە یاد خوێنەر بێنمەوە، کە من خۆم لە کاتی پێشمەرگایەتیدا رووبەڕووی هێرشەکانی ئەنفالی 6، 7 و هەشت بوومەوە. واتا کاتی هێرشەکانی رژێمی فاشی لە دۆڵی بالیسان، باڵەکایەتی و باهدینان، بینیم چۆن رژێم ئەو دەڤەرانەی بە تۆپ و بۆردمانی ئاسمانی و چەکی کیمیایی هەڵپرووکاند. بۆیە ئاخاوتن و پێشنیازکردنی بەرنامەیەک بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ئاگایی جڤاکی کورد لەمەڕ دۆزی ئەنفال، لە پێشەوە ئەرکی ئەو هێزەیە کە پێی دەڵێن حوکمەتی کوردی و دواجاریش کۆی مرۆڤی کورد. بەڵام کێشەی مانەوەی ئەو هەموو پێشنیاز و خەمخۆرییە بۆ رێزگرتن و بە پرۆژەکردنی پرسی ئەنفال، یەکێکە لەو هۆکارە بنەڕەتییانەی کە گیانێکی خەماساردی لە جڤاکی کوردستان بەرهەمهێناوە. کەواتە ئێمە لە بەردەم کێشەیەکین کە بەندە بە خودی کوردەوە؛ واتا ئەمرۆ کێشەی ئێمە ئەوەیە کە بەر لەوەی بیر لە بەجیهانیکردنی کوکوژی کورد بکەینەوە، پێویستە خۆمان رێز لە ئەنفال و ئەنفالکراوەکانی کورد بکەینەوە. چونکە ئەگەر ئەمرۆکە هاووڵاتیانی کورد لە ژێر دەسەڵاتی خودی دەسەڵاتی کورد، ئاوارە و بێماڵ بن، لە بری ئەنفالکراوەکانیش، کۆنە جاش و سەرۆک جاش و تەڵەکەبازەکانی کورد، پاداشت وەربگرن، ئیدی ئێمە پێشنیازەکانی خۆمان بۆ کێ ئاراستە بکەین؟!

پرسیار: ئەو پێشنیارە تایبەتیانەی ئێوە چین. بۆ ئەوەی ئەنفال وەک کارەساتێکی سیاسی مێژوویی لە یادەوەری ئینسانی کورددا بە چەشنێک بمێنێتەوە کە هەمیشە جێی ئاوڕدانەوەو قسەکردن بێت لەسەری لە لایەن ئەو نەوانەی کە لە دوارۆژی کۆمەڵگەی ئێمەدان؟

هەندرێن: ڕاستییەکەی دەبوو لەوە بترازێین، کە ئەمڕۆ تەنیا کێشەی ئەنفال و ئەو مێژووە خوێناوییەی کە کورد لە هەشتایەکانی سەدەی ڕابردوودا ڕووبەڕووی بووەوە، لە ئاستی خەون و پێشنیاز کردنی تیۆریدا باسیان بکەین. لە بارووذۆخێکی وەک ئەمڕۆی بزۆک و خێرا گۆڕاوە و تێپەڕدا، کورد دەبێ خافڵ نەبێ کاتە لەبارەکانی لە دەست دەربچێت. وەک پێشتر ئاماژەم پێکرد، بە هۆی ئەو ئەزموونە تاڵەی کە کورد لە ژێر دەسەڵاتی خۆیدا پانزە ساڵی بەسەر برد، کردنی ئەنفال بە ڕووداوێکی زیندوو و کارا لە یادەوەری ئەو نەوەی ئێستا و نەوەکانی داهاتوو، بە ئاسان نابینم. چونکە ئەو دوو زلحیزبە دەسەڵاتدارەی کوردی، لە لە ماوەی پانزە ساڵی دەسەڵاتیاندا، نەک هەر تاوانیان لە بەرانبەر ئەو هاووڵاتیانەی کە لە ئەنفال ڕزگاریان بوو کەمتەرخەم بوون، بەڵکوو لە ئاستی سیاسییشدا کێشەی ئەنفالیان قەتیسماو کردووە. ئەگەر ئەو دوو زلحیزبە ڕێگە بەخۆیان بدەن بە بەر چاوی خەڵکی ئەنفالکراوی کوردستان ئەو سەرۆک جارش و بەعسییە تاوانبارانەی کە لە ئەنفالکردن بەشدار بوونە پایە و ڕێزی جارانیان پێ بەخشن، ئیدی پێشنیارەکانی ئێمە بۆ بە پرسکردنی ئەنفال، هیچ مانایەکی نامێنێتەوە. ئەمڕۆ لە کاتێکدا کە هەر لە ئێشتاوە هێزێکی شۆڤینی و توندڕەوەی عارەبی لە عێراقدا لە گەشەدایە و سەدام و دەوست و پێوەندە کوردکوژەکان دادگایی دەکرێن، کەچی سەرۆک جاش و بەعسییە خۆفرۆشەکانی کورد لە ئاستی دەسەڵاتدا پاداشت دەکرێن، هاوکاتیش خەمساردی بەرانبەر ئەو کارەساتەی ئەنفال زیاتر پەلدەهاوێژێ. وەک دەزانین ئەوە هێزێکی ڕێکخراوە کە دەتوانێ دۆسییەی ئەنفال تۆکمە بکا، کەچی، وێڕای پێشنیاز و خەمی هاووڵاتیان، ئەو دەسەڵاتە کوردییە خاوەنی ئەو وەڵامە نییە کە پرسی ئەنفال و جەماوەری کوردستان چاوەڕێی دەکا. لێرەدا بۆ ئەوەی ئەنفال هەم لە ئاستی دەرەکی و هەمیش لە ئاستی ناوەکییدا لەرینەوە و دەنگدانەوەیەک درووستبکا، بەلای کەمییەوە ئەو بەناو حوکمەتە کوردییە، بەر لە دادگایی سەددام و پێوەندەکانی، دەبێ سەرتاپای ئەو سەرۆک جاش و بەعسییە کوردیانە لە کوردستان دادگایی بکات. کردنی ئەو کارە، بەلای کەمییەوە، دەتوانێ بڕواداریییەک لە لای خەڵکی کوردستان دروستدەکا و هاوکاتیش لە ئاستی دەسەڵاتدار و خەڵکی وڵاتانی دەوروبەردا دەتوانێ دەنگدانەوەیەک درووستبکا. ئەگەریش ئەو بەناو دەسەڵاتە بازارگانەی حیزبی کوردی، ئەو کارە بە ئاڵۆز دەزانێ، بە لای کەمییەوە، دەتوانێ ڕاپرسییەکی جەماوەری لەسەر دادگاییکردنی ئەو سەرۆک جاش و هەڵەپاسانەی کورد ئەنجامبدا، کە بەشداریان کردووە لە پرۆسەی کوکوژی کورد. ئەو کارە، لە دەستپێکدا، دەتوانێ ڕێزێک لای خەڵک بۆ خۆشیان دروستبکا، سەرباری ئەمەش، ئەو کردەیە دەتوانێ ببێتە بەخۆداچوونەوەیەکی کورد لە کۆیادەوەری خۆی؛ واتا کورد خۆی بخاتە بەرانبەر ئەو پرسیارە ئێتیکییە نەتەوایەتییەی کە چۆن، وەک دیاردەیەکی شەرمهێنهێنەر، خودی کورد لە ڕێگای جاشایەتییەوە، برای خۆی ئەنفال کردووە. لەبۆیە دەکرێ دادگاییکردنی جاش و بەعسییە کوردەکان لە کوردستاندا، ببێتە وێنەیەک لە سزادانی ئەو مێژووە کۆیلەدارەی کورد، کە بەرهەمهێنەری جاشایەتی بووە.

بەڵام لێرەدا ئێمە دەکەوینە بەردەم گرفتێکی ئاڵۆزەوە، ئەویش خودی پێکهات و ئەخلاقی ئەو دوو حیزبە کوردییە، کە بەشدارە لە بەرهەمهێنانی جاشایەتی و خەڵاتکردندی جاشە تاوانبارەکان بە بەخشینی پایە لە پەرلەمان و حوکمەتەکەیاندا.

لەو دیدەوە پێش چارەکردنی ئەو گرفتە خۆیەکییەی حیزبی کوردی، قسەکردن لە دادگاییکردن و ریزکردنی پێشنیار بۆ سوود وەرگرتن لە پرسی ئەنفال، دەبێتە پرسێکی لێکناکۆک و دژوار لەگەڵ ئەو خواستەی کە باسی دەکەین. چونکە ئەگەر خودی حوکمەتی کوردی، بە جۆرێک لە جۆرەکان، بەشدار بێت لە پرۆسەی ئەنفالکردنی خۆی، یان خودی ئەو حیزبانەی کورد، مۆڵگەی ئەو هەموو سەرۆک جاش و هەڵەپاسانەی رژێمی بەعسی عەفەلەقی بن، چۆن دەتوانن لەبەرانبەر دار و دەستەی ئەو رژێمە و بگرە خودی ئەو حوکمەتە تازەیەی، کە ئەو دوو زلحیزبەی کوردی بەشداریکارێکی کارایە، بێنە گۆ؟ راستییەکەی، بە رای من، بەر لە هەموو شتێک پێویستە دەمڕاستی سیاسی کورد بیر لە مشتومالکردنی گوتاری سیاسی خۆی بکاتەوە؛ واتا حیزبی سیاسی و توێژی رۆناکبیریی کورد بەر لەوەی رژێمی بەعسی و زلهێزەکانی رۆژئاوا و خودی ئەمریکا تاوانبار بکا بە ئەنفالکردنی کورد، دەبێ بیر لە گرفتی گوتاری سیاسی خۆمان بکەینەوە. لێرەدا گرنگە بە جەختکردنەوە ئاماژە بەوە بکەین، کە لە کاتی خەباتی شاخدا خودی یەکێتیی و پارتی، وێڕای ئەوەی بە هۆی ئەو دۆخەی کە ئەو سەردەمە بەرهەمیهێنابوو، ئەو حیزبانە هەڵەیەکی کوشندەیان کرد، ئەویش تێوەگلانی ئەو حیزبانە بوون لە رێنیشاندەریکردنی سەربازی ئێرانی بۆ ناوچە ئازادەکانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە. من کە خۆم پێشمەرگە بووم، بۆیە لە نزیکەوە ئاگاداری ئەو رووداوانە بووم. دوای ئەوەی کە ئێران بە هاوکاری یەکێتیی و پارتی بەرەی شەڕی دەهێنایە کوردستان، رژێمی بەعسی فاشی بیانۆی بۆ دەرخسا و کارە سیاسەتە فاشیستەکانی خۆی پیادە دەکرد. لێرەدا دەزانم ئاماژە کردن بە کێشەیەکی خۆکیەکی ئەوها، وەک باوە، کە ئەو دوو زلحیزبە بە کۆمەڵێک تۆمەت تاوانبارمان دەکەن. بەڵام کە هەرچەندە راستییەکی تاڵە، وەک خۆم لە دەڤەرە جیاوازەکانی کوردستاندا بە چاوی خۆم بینیم، کە پاسداری ئێرانی لە هەر دەڤەرێک جێنیشن دەبوون، رژێم ئاگری لەو ناوچانە بەردەدا. بۆ ئەوەی بە راشکاوی قسە بکەم، بۆ نموونە، کە لە ساڵی 1984 و 85 دا سەربازی ئێرانی بەرەی شەڕیان لە دەڤەری "لۆلان" و پێدەشتی "برادۆست" کردەوە، رژێمی سەددام ئەو دەڤەرەی کردە دۆزەخ، کەچی بەر لە هاتنی سەربازی ئێرانی، ئەو دەڤەرە هێمنییەکی رێژەیی هەبوو. هاوکاتیش ئێمە، وەک مەڵبەندی هەولێری حیزبی شیوعی عێراقی، کە پاییزی 1983 بارەگامان لە خودی بارزان و رێزان کردەوە، کە ئەوکات تەواو چۆڵەوانی بوو، پاشانیش حیزبی سۆسیالیست و مەفەرزەیەکی بچووکی پارتی دیمۆکرات هاتنە ئەوێ، رژێم چەند جار هەوڵی دا هێرشی سەربازی بۆ ئەو دەڤەرە بکات، بەڵام دواجار لەبەر نەبوونی پشتگیرییەکی لەباری خەڵک و بێتوانایی سەربازەکانی، نەوێرا ئەو هێرشە پیادە بکا، بەڵام لە هاوینی 1985 کاتێک "شێخ موحەمەد خالید بارزانی" لەگەڵ مەفرەزەیەکی پاسدارەوە هاتنە بارزان و بە ئایەتێکی قورئان هەڕەشەیان لە ئێمە کرد، کە دەبێ "ئێمەی کافر" بارزان چۆل بکەین، ئیدی لە هاوینی 1987دا رژێم هێرشێکی چەند قۆڵی و بە پاڵپشتی تۆپ و فڕۆکە بۆ سەر بارزان دەستپێکرد. ئەو رۆژەی کە رژێمی سەددام ئەو هێرشەی بۆ سەر بارزان و ئەو دەڤەرە دەستپێکرد، ئێمە وەک مەفرەزەیەکی حیزبی شیوعی لەوبەری زێی باهدینان لە بناری چیای "پێرس" بووین کە بەرەو دەڤەری "بالیسان" دەچووین، بە چاوی خۆم بینیم چۆن رژێم بارزانی بە ئاگر گەمارۆ دا. بەڵام جێگەی سەرنجە، ئەو "شێخ موحەمەد خالید بارزانی" و هێزی پاسدارەکانی ئێرانی، کە ئێمەیان بە "کافر" دەزانی، نەیانتوانی نیو کاتژمێر رووبەڕووی هێرشەکەی رژێم، وەک رژێمی "کافر" ببنەوە. بە کورتی

له ماوەی چەند سەعاتدا، له دەوروبەری نیوەڕۆدا ڕژێم خودی بارزانی داگیرکرد و شێخ موحەمد خالید و پاسدارەکانی ئێرانیش بەرەو ئێران قۆچاندیان. من به چاوی خۆم بینیم، ڕژێم سەرتاپای خانوو و پردی ڕێزانی تەقاندەوە. شایەنی باسه، ڕژێمی سەددام له دوای نسکۆی 1974 ئەو کارەی لەگەڵ بارزان نەکرد؛ واتا دوای 1975 که ڕژێم ئەو دەڤەرانەی به سەربازەکانی تەنییەوە، خانووەکانی بارزان و پردی ڕێزانی نەتەقاندەوە، بەڵام ئەوجاره وەک هار بەر بووه تەقاندەوەی سەرتاپای بارزان! ئەو باسه ئاخاوتن زۆر هەڵدەگرێ، بەڵام من لێرەدا تەنیا به پێویستم زانی بۆ راتەکاندنی یادەوەریی کورد، ئەو مێژووه سیاسییه وێرانکارییەی حیزبی کوردی نمایشبکەم، که ئەمڕۆ، تەنانەت بۆ خوێندنەوەش بێ، حیزبه سیاسیی و نووسەرانی کورد له پێناوی پاراستنی پایه و تێرکردنی خود، ئاماژه بەو مێژووه پڕ له شکست یان خەوشه ناکەن، که حیزبی کوردی بەرهەمهێنەریان بووه. لەبۆیه دواجار ئەو چەشنه خەمساردی و چاوپۆشینەش له کن کورد، تەنیا ڕێگه خۆشکردنه بۆ دووباره کردنەوه یان پەرەدان بەو نوشستییەی کورد، که مێژووی کوردی بارگران کردووه.

کەواته هەڵه کوشندەکانی یەکێتیی و پارتی که بوونه هاوکاری ڕژێمی ئێران له گواستنەوەی بەرەکانی شەڕ بۆ دەڤەرەکانی کوردستان، که ئەمەش به هۆی ئەو بار و دۆخه سیاسییه نێونەتەوەییەی که له ئارادا بوو، ڕێگەی بۆ سەددام خۆشکرد، به ڕەزامەندی زلهێزەکانی وەک ئەمریکا و ڕۆژئاوا، سیاسەتی سوتاندن و پرۆژەی ئەنفالکردنی کوردستان بێ ترس پیاده بکا. لێرەوه دەبینین، کارەساتی ئەنفال و ئاڵۆزی ئەو دادگایکردنەی تاوانباران، هەر تەنیا کێشەی لاوازی گوتاری سیاسیی ئەمڕۆی ئەو دوو حیزبەی کوردی نییه، بەڵکوو ئەو لاوازییه هەر له کاتی پێشدەستپێکردن و هاوکاتی دەستپێکردنی پرۆسەی ئەنفالکردن له جەم ڕژێمی سەددامەوه دەستپێدەکا. به کورتی، ئەمڕۆ کێشەی ئێمه هەر تەنیا هێزه دژەکانی کورد و ئەنفالچییەکانی کورد نییه، بەڵکوو کێشەی کورد له بونیات و پێکهاتەی ئەو دەسەڵاته کوردییه که ئەمڕۆ هەموو بەهایەکی شۆڕشگێڕیی و نیشتمانپەروەری له ناخی کوردیدا وێرانکردووه. بۆیه به بۆچوونی من، هاودەم لەگەڵ ئەو دادگاییکردنەی سەددام و چەتەکانی تر، دەبێ خودی حیزبی کوردی بخرێته ژێر پرسیار و بەخۆداچوونەوه. هەر کاتێک دەسەڵاتی حیزبی کوردی توانی خاوەن ئەو ویسته بێ، ئەوکات کورد دەتوانێ ئاسۆیەک بۆ بیرکردنەوه فەراهەم بکا و بەمەش دەتوانێ پرۆسەی ئەو دادگاییکردنه بکاته پرۆژەیەک بۆ زامنکردنی ئاییندەیەکی ڕۆشن بۆ نەتەوەی کورد. چونکه به رای من، ئەو گوتارەی ئێمه لەسەر بنەمایەکی ماریفی و پرۆژەیەکی سیاسی کوردی کار ناکا، بەڵکو له ئاستێکی هەستەکی و لێوانڕێژ له ناکۆکی خۆی نمایشدەکا.

هەر لێرەوه حەز دەکەم بڵێم، کورد ئەگەر خاوەنی بیرکردنەوەی خۆی بێت، دەتوانێ خودی ئەمریکا و دەوڵەته زلهێزەکانی ڕۆژئاوا ڕووبەڕووی بەرپرسیاری کۆکوژی کورد بکاتەوه. چونکه ئەوه ئەمریکا و زۆرینەی وڵاتانی ڕۆژئاوا بوون که زەمینەی کۆکوژی کوردیان بۆ ڕژێمی سەددام خۆشکرد. لێرەوه، به گوێرەی ئەو بەڵگەنامانەی که ئێستا لەبەردەستی کوردن، دەمڕاستی کورد دەتوانێ ئەو بەرپرسیارییه بخاته سەرشانی خودی ئەمریکا و وڵاتگەلیکی ڕۆژئاواییەوه، بەمەش کورد دەتوانی به ئاستێکی خەملیوەوه لەسەر ئەنفال ئاخاوتن بکا. به ڕاپەڕاندنی ئەو کاره سویستەگرایەش، بەر له هەموو

داوایەک دەکرێ ئەو وڵاتانە و خودی ئەو حوکمەتەی ئێستا بە فەرمی دوای لێبووردن لە کورد بکەن. لێ، وەک دەیبینین، حیزبی کوردی و ناوەندی ڕۆشنبیریی کوردی نەک هەر لەو ئاستە نین، بەڵکوو لە ئاستی کوردیشدا، بە بازاڕکردنی ئەنفال و پلە و پایەدان بە کۆنە سەرۆک جاش و... هتد، ئەنفالیان هەرزان کردووە. ڕاشکاوتر بدوێین: تۆ وەرە سەر لەو حیزبە دەسەڵاتدارانەی کورد دەربکا، کە پانزە ساڵە خۆی فەرمانڕەوایەتی دەکا، کەچی لە زانستاگایەکانیدا خاوەنی بەشێک نییە کە سەرقاڵ بێ بە لێتۆژینەوەی کێشەی ئەنفال! لە کاتێکدا ئەو حوکمەتە بەناو کوردییە، خاوەنی گەورەترین بودجەیە بۆ پرۆژەی بازارگانیی، مردووان و کۆنە جاشان، کەچی ڕێکخراوێکی تۆکمە و چالاکی سەربەخۆی نییە کە کار بۆ ئەنفال بکا! لە کاتێکدا ئەو حوکمەتە ڕۆژانە بە ملیۆن دینار لە ئاهەنگی هەڵپەڕکێ بۆ یادی حیزب و داواتکردنی "چاوەش" تەخشان و پەخشان دەکا، کەچی هاووڵاتیانی دەڤەرە ئەنفالکراوەکان لە ژێر خێوەت و بێ سادەترین خزمەت ژیان بەسەر دەبەن! لێرەوە قسەکردن لەسەر پێشنیار بێجگە لە قسە مانایەکی دیکەی نابێ. دەسەڵاتی سیاسی و ڕۆناکبیریی کورد کە ویست و خواستێکی گەڵاڵەکراویان سەبارەت کارەساتی ئەنفال نەبێ، ناتوانن ئەرکێکی گرنگی وەک دۆسییەی ئەنفال بکەنە گوتارێکی سیاسی و کولتووری کوردی. ئێمە کە دوو زلحیزبمان هەبێ و جاش بکەنە پەرلەمانتار و بێبەری بن لە ئاگاییەکی خەملیوی نەتەوایەتی، ناتوانین لە پێشنیازی هاووڵاتیانی خۆیان تێبگەن! لەو روانگەوە، من پێم وایە، بە تایبەتی لەسەر پرسێکی وەک ئەنفال، کورد دەبێ چیتر قسە بۆ قسە نەکا، بەڵکوو هەوڵبدا بیر لە بەرپاکردنی هەڤپەیڤینێکی ئاوەڵا و بنەماریژ بە ئاوەز بکاتەوە، لەوێدا بە وردی پەنجە لەسەر ئەو خەوشە گەورانەی خۆی دابنێ، ئەوجا دوای دەستکردن بە چارەکردنی ئەو خەوشانە، بیر لە کارەساتی ئەنفال بکاتەوە. ئەم کارەش تەنێ بە کۆویست و کۆهێزێکی ڕۆشنبیریی خاوەن دەسەڵات مەیسەر دەبێ. چونکە تاکوو لە ئاستی کوردییدا، تاکەکەسەکان بە تەنیا و پەرتەوازە بیر بیردەکەنەوە. ئەمەش دواجار پەراوێز بوونی خۆیان تەواو دەبێ.

بەهەمە حاڵ، گرفتەگەلێکی لەو چەشنانەی کە بە خێرایی ئاماژەم پێکردن، یەکێکە لەو ئەرکانەی کە ئەگەر کورد بە هەند و گرنگیان نەزانێ، ئەوە ئێمە ناتوانین کارەساتی ئەنفال بکەین بە گوتارێک کە بتوانێ ئاییندەیەکی گەشەدارمان بۆ دابین بکات. وێڕای ئەمەش، بێ خەم خواردن لەو گرفتانەی کە ئاماژەم پێکردن، کورد ناتوانێ پێناسەیەکی کوردی بۆ چەمکی "جێنوساید" دابڕێژێ. چونکە تاکوو ئێستاش، نە ئەمریکا و نە زلهێزەکانی ڕۆژئاوا و نە کۆمەڵەی نەتەوە یەککرتووەکان، لە خەمی ئەوە نین ئەنفالکردنی کورد، وەک گەلکوژی، جێنۆساید سەیر بکەن. هاوکاتیش ئەو ڕژێمە بە ڕەوایەتی قورئان کوردی "ئەنفال" کرد، کە خۆی موسڵمانە. لەوەش ئاڵۆزتر، وەک دەزانین هیتلەر بە بیانۆی ئەوەی کە جوولەکان لە ڕەگەزی "ئاری" نەبوون، بۆ یە جێنۆسایدی کوردن، کەچی کورد بە بیانۆی شەڕی لەگەڵ ئێران و هاتنی سەربازەکانی ئێران بۆ ناو خاکی کوردستان، کە ڕژێم بە خاکی عیراقی دەزانی، هەروا بە بیانۆی "خیانەت"کردنی حیزبی کوردی لە ڕژێمی عێراق، بەوەی کە لەگەڵ ڕژێمی ئێراندا شەڕی دژی حوکمەتی حێراق کرد، کوردی ئەنفالکرد. ئەوانە هەموویان کێشەگەلێکی ئاڵۆزن، بۆیە کورد لە دادگایکردنی سەددامدا دەبێ ئەو فاکتەرانە لەبەر چاو بگرێ.

هەڵبەتە بە هۆی ئەو ئەو گەندەڵکاریی و حیزبسالارییەی کە کۆمەڵگای کوردی وێران کردووە، بۆیە ئەمڕۆ بۆ مرۆڤی کورد مێژووی ئەنفال و کارەساتەکانی رابردوو هێندەی جێگەی گومان و پەشیمانبوونەوەیە، ئەوەندە مانای ئاوڕدانەوە و شانازی نییە. ئەمڕۆ بەهۆی دوایێنگیربوونی، یان بە بەرخۆرکردنی کۆمەڵگای کوردی لەلایەن ئەو دوو حیزبەی کوردییەوە، هەموو کێشەکان لە ئاستی حیکایەتێکی قەتیسماو دەگوزەرێن. هاوکاتیش هەموو بەهایەکان لە ئاستی پارە و پوول تەواو دەبن. جێگەی خەمە، کە ئەو خەڵکانەی کە لە پرۆسەی ئەنفال ماونەتەوە، هەموو مێشکیان بە "قەرەبۆی ماددی"، "معاش" وەرگرتن لە لایەن حیزب و... هتد داگیرکراوە. بەمجۆرە ئەنفال کراوەتە دەریچەیەک بۆ بەرژەوەندی ماددی و بازرگانیکردن. بۆیە ئەمڕۆ بە هەزران کەس بە ناوی ئەنفالەوە بازرگانی دەکەن، کەچی بەشی زۆرینەی خەڵکی ئەنفالکراو، لە دەردەسەرییدا دەژین.

ئەنفال ئەمڕۆ لە ژیانی کوردییدا لە شاسە و نووسینەکانی کوردیدا وەک داستانێکی رابردووی فەرامۆشکراو نمایش دەکرێ، ئەو جۆرە مامەڵە کردنەی مێدیای کوردی لەگەڵ ئەنفال و رووداوە هاوجۆرەکانی، هێندەی بێبایەخکردنی ئەو مێژووەیە، ئەوەندە زیندوو کردنەوەی نییە. کورد بە هۆی ئەو رەوشەی کە هەیەتی ، هێندەی لە فەرامۆشکردنی مێژووی خۆی کارایە ، ئەوەندە لە بەماناکردنی یادەوەری خۆیدا کارانییە، ئەوەی کە ئەمرۆش لە لای ئەو حیزبانەوە کاری بۆ دەکەن، قووڵکردنەوەی دیاردەی فەرامۆشکردنی ئەو یادەوەرییە پەنگخواردووەی ئێمەیە. رەنگە بەیادهێنانەوەی سووتاندنی مێنۆمێنتی هەڵەبجە هەمیشە وانەیەکی زیندووبێ بۆ تاکی بە ئاگای کورد. لە پرۆسەی ئەو پێشێلکردنەی کە دەسەڵاتی کوردی ئەنجامیداوە، زۆرینەی هاووڵاتیانی کورد، کە رەنگە دواجار رێگایەکی تریان نە بێ، تەینا وێرانکردنی یادەوەرییەکەی خۆی نەبێ. لێرەدا هەست دەکەم کورد خاسڵەی دووپشکی هەبێ ، کە هەستی کرد گەمارۆدراوە و رێگای دەربازبوونی بۆ نادۆزرێتەوە، ئیتر خۆی دەکوژێ.

بەمجۆرە ئەگەر بمانەوێ ئەنفال وەک کارەساتێکی سیاسی لە یادەوەری و بوونی کوردیدا بە زیندوویی بمێنێتەوە، دەبێ بە گوێرەی روحی هاوچەرخ و مەرجەکانی کار لەگەڵ ئەنفال بکەین، ناوەندی سیاسیی و رۆشنبیرییەکانی کورد دەبێ واز لەوە بهێنن کە تەنیا لەکاتی ساڵیادی، مانگی سێ و چوار دا، قسە لەسەر هەڵەبجە و ئەنفال و...ئەو پێشهاتە مێژووییە گرنگانەی ئێمە بکەن .من پێموایە تەرخانکردنی مێژووی ئەنفال و ئاکامەکانی، دەبێ بوارێکی گرنگ و زیندوو لە بەرنامەی پەروەردەی خوێندندا هەبێ. بەتایبەتیش ، وەک پێشتر وتم، دەبێ لەئاستی خوێندنی باڵا دا، چەندان دامەزراو بۆ ئەنفال تەرخانبکرێن و ساڵانە چەندان توێژینەوە پێشکەش بە بەشەکانیان بکەن . هاوکاتیش لە ئاستی کولتووری سیاسیدا، ناوەند و بنکە رۆشنبیرییەکاندا چەندان چالاکی لە جۆری: ڤیستیڤاڵ، پێشانگا، فیلم، کۆڕ و گفتوگۆ ..هتد ، بە شێوەیەکی هاوچەرخانە ، نەک بە مەبەستی ئامانجی حیزبی ، کە ئەمە یەکێکە لە هۆکارەکانی سوککردنی ئەنفال و رووداوە مێژووییەکان لە ژیانی کوردییدا ، لە ئاستی کوردستانیی و جیهانی ، ئەنجامبدەن. بەلام پێویستە مۆزەخانەی تایبەت بە مێژووی ئەنفال و پاشماوەکانی تەرخانبکرێ، کە بە جۆرێک کورد بتوانێ تێنووی سەردانکردنیان بێ. لەوەش زیاتر ،

دەبێ ئەو هاووڵاتیانەی کە لە ئەنفالەکاندا رزیاریان بووە بە شێوەیەکی عادیلانە و دوور لە یارییەکانی حزب و خێڵ و وابەستەیی حیزبی دیهاتەکانیان ئاوادەن بکرێنەوە و لەهەر ناوچەیەکی ئەنفالکراودا، پەیکەر، مۆزەخانە و ناوەندی کولتوری تایبەت بە مێژوو و ئەرشیفی ئەنفال دروستبکرێ ، کە هەریەکە لەو پەیکەر و ناوەندە کولتووریانە رەهەندەکانی ئەنفال، بەرجەستەبکەنەوە. بۆنموونە، ساڵانە لە پرۆژەیەکی کولتووری باڵادا، هەوڵبدرێ ئەو هاوڵاتیانەی کە لەناوچە جودایەکاندا لە ئەنفال رزگاریان بوو و ئێستا لە ژیاندان، بەشداربن لە تۆمارکردنی ئەزموونەکانیان لەکاتی ئەنفالەکاندا. هەروا کۆکردنەوەو مۆنتاژکردنی ئەو شەڕانەی، کە لە کاتی پرۆسەی ئەنفالەکاندا، لە لایەنی پێشمەرگەوە و خەڵکی ئەو ناوچانەوە، بە بێ مەرامی حیزبی و قۆررخکردنی لەلایەن مەسئوول و حیزبێکی دیارییکراو، بە شێوەیەکی هونەری و بەرفراوانی بڵاو بکرێنەوە و نمایش بکرێن. لەمەش گرنگتر، بەدەقکردن و بەفیلم و بە بەڵگەکردنی نموونەی ئەو منداڵەی کە لە بیابانی سعودی و بەدوونشینیەکاندا دۆزرایەوە و بوو بەناوێک کە ویژدانی هیچ مرۆڤێکی راستگۆ نییە، پێی نەهەژێ. ئەگەر ئەو کارانە، بە پرۆژەیەکی راستگۆ، کاریان بۆ بکرێ، دەکرێ لە داهاتوویەکی نزیکدا لە ئاستی نێودەوڵەتیدا کاریگەرییەکی بەرچاو دابنێن. بەڵام لە ئاستی ناوەخۆی کوردیدا، تەنیا ئیرادەیەکی بە کۆمەڵییە کە دەتوانێ مێژووی ئەنفال بکاتە ئەزموونیکی کارا و بە سوود بۆ ئێستا و داهاتووی نەوەکانی کوردستان.

دامەزراندی ناوەندیکی کولتورری ـ سیاسی ، پشت ئەستوور بە چەنداپسپۆڕ و رۆناکبیری بەڕاستی لە بوارە جیاوازەکاندا ، (کەمن گومانم لە هەبوونی ئەوانە هەیە) ، دەتوانێ پرسی ئەنفال ، لەقەیرانی فەرامۆشکردن و بە بازاڕکردنەوە ، بکات بە سەرچاوەیەکی ماریفی کارا و بەرهەمهێنەر لە یادەوەری کوردیدا. ئێمە دەبێ ئەوەمان لەیاد نەچێتەوە، کە جوولەکەکانی ڕۆژئاوا، دوای روخانی هیتلەر، بە دروستکردنی رێخراوێکی کولتووری، بەهێزی رۆناکبیر و سیاسییەکانیان، توانییان سەرەتایەکی گرنگ بۆ بەجیهانکردن و سیاسیکردنی مێژووی قڕکردنییان بەدەستی ڕژێمی هیتلەر، دابهێنین. بەمجۆرە لە روانگەی ئەو زموونانەی جولەکەکانەوە و بە لەبەر چاوگرتنی تایبەتمەندی ڕژێمی بەعس و پاشخانەکەی، کورد دەتوانێ بە رێگای ئەو ناوەندی چالاکییانەوە، ئەنفال بکات بە پرۆژەیەکی داڕێژراوی کولتووری و سیاسی، بەڵام دواجاریش دەبێ ئەو ناوەندە بودجەیەکی تایبەتی لە حوکمەتی کوردیدا ، کە نازانم ئەوەی هەیە حوکمەتە یان "حیزبگەرایی"، بۆ تەرخانبکرێ. لەوەش زیاتر، دەبێ ئەو ناوەندە سەربەخۆبێ و وابەستەی هیچ حیزب و ئیدۆلۆگییەکی دیاریکراو نەبێ، بەڵکو وەک رێکخراوێکی سەربەخۆ و پێکهاتوو لە پسپۆڕی هەمەجۆر، هەڵگری پرۆژەیەکی کولتووری سیاسی کوردی بێت. ئاشکرایە ئەگەر مامەڵەکردن لەگەڵ ئەنفال و هەڵەبجە و ئەو مێژووە تراژیدییەی کورد، وەک ئەوەی کەهەر لەدوای نەوەدەکانەوە، بەردەوام بێ، کەهەر کەسە و بەگوێرەی مەبەستێکی خۆی و هەر حیزبە بەگوێرەی بەرژەوەندی خۆی ...هتد، یاری بە چارەنووسی ئەنفال، هەڵەنجە و ناوچە ئەنفالکراوەکان دەکەن، هەر نووسین و چالاکییەک بەمجۆرە کە ئێستا لەئارادا یە، لە دوای بڵاوکردنەوە و ئەنجامدانی پەرت و بڵاو بێ و فەرامۆشی قووتیدا، ئەوە بێزەوەر و بێ مانا دەبێ لەژیانی کوردیدا، بەڵکو وەک ئەزموونە سیاسییەکانی رابردوومان ، یان فەرامۆش دەکرێ، یانیش دەبێتە گاڵتەجاڕی.

لەکۆتاییدا پێویست بڵێم، وەک ئاماژەم پێکرد، کە تەنیا فلیمیکی سینەمایی کە دەرهێنەریکی بەرەگەز ئەرمەنی لەسەر قڕکردنی ئەرمەنەکان دروستکراوە، زیاترین کاریگەری ، لەئاستی جەماوەری رۆژئاوایی دروست کرد، بەڵام ئەمڕۆ یوێرانی ئەو هەموو بازاڕ و هات و هوتەی کە ئەو دوو حوکمەتەی کورد بە ناوی سینەماوە، زڕە سێنتەری سینەماو ئەکتەر و دەرهێنەری فاشلی قووتکردۆتەوە لە دەوری خۆیانەوە، کەچی هەتا ئێستاش، لە ئاستێکی هونەری توکمەدا، دوو فلیمی بەڵگەنامەیی و درامیمان لەسەر کارەساتی ئەنفال و هاووێنەی ئەو کارەساتە نییە، کە بتوانن لە ئاستێکی فراوانی جیهانیدا، وێنای ئەنفال، وەک رووداوێکی تراژیدی کوردی، کاریگەری دروست بکەن. بەهەرحاڵ ، دەکرێ لە ئاستی نووسیندا، پۆلێک پێشنیاز بکەین لەسەر بەزیندوو کردنەوەی ئەنفال لە یادەوەری کوردیدا، بەڵام دواجار، ئەو پێشنیازانەمان، بێ بوونی ئیرادەیەکی سیاسی بەکۆمەڵی کوردی، وەک هەموو پێسنیازەکانی دیکەمان بۆ سەربەخۆی کوردستان (نموونەی ریفراندۆم)، دژی گەندەڵی سزادانی فایلدارەکانی ناو ئەو دوو حیزبە، ناعەدالەتی کۆمەڵایەتی و ..هتد، تەنیا لە ئاستی وشە و وڕێنە، زیاتر مانایەکی تریان نابێ. کەواتە ئەوکاتە کورد دەتوانێ خەمخۆری ئەو یادەوەرییە زامدارەی ئەنفال بێ، کە لە ئاستی پرۆژەیەکی خەملیووی فرە رەهەندەوە کار بۆ واتای ئەنفال بکات.

پرسیار: ئایا ئەدەبی کوردی بەتەعریفەجیاوازەکانی ئێوەوە بۆ ئەدەب چەند بەرپرسیارە لە بەردەم بیرنەکردنەوە لە ئەنفال؟

هەندرێن: بەبڕوای من ، کێشەی ئەدەبی کوردیش ، وەک هەموو کێشەکانی تر ، ئاڵودەی هەمان قەیرانە. سەدان شیعر، چیرۆک و پەخشانی ئەدەبی، لەیادی ئەنفال نووسروان، بەڵام ، رەنگە زێدەڕۆیی نەبێ ، ئەگەر بڵێین کە زمانی کوردی هەتا ئێستاش چەند دەقی ئەدەبی قووڵی لە ئاستی ئەنفال نییە. وەک ئەوەی من هەسدەکەم ، زۆرینەی (تەعریف) جیاوازەکانی ئەدەبی کوردی، رووکەش و حیکایەت ئامێزن، واتا "تەعریف"ەکانی ئەدەبی کوردی هێندە سەرقاڵن بە گێڕانەوە، سادەکردنەوە و لاواندنەوە، ئەوەندە بە ماریفە کردن و وەرچەرخاندنی دۆزی ئەنفال سەرقاڵ نین. کێشەی ئەو دەقە ئەدەبییانەی کوردی لەسەر کاراستاتی ئەنفال و هاوشێوەکەی ئەوەیە، کە ئەو چەشنە دەقە هەست ئامێز و حەماسییانە ئەوەندەی زەمینە خۆشکەرن بۆ قووڵکردنەوەی بواری هەستەکی کورد، کە خۆی بەو هەستە تەنراوەتەوە، هێندە هاندەرن نین بۆ هزرکردنێکی ئاوەزگەرایانە لەمەڕ رەهەندەکانی نەتەوایەتی و کۆمەڵایەتیەکانی کارەساتی ئەنفال. بەڵام، پێم وایە، پەرش و بڵاوی ئەو دەقانەی کە لە سەر ئەنفال نووسراون وای کردووە کە خوێنەری کورد و غەیرە کورد، نەتوانن بیاندۆزنەوە . هۆکاری ئەمەش، نەبوونی ناوەندێکی کلتووری و ئەدەبی یە ، کە وایکردووە ئەو دەقە گرنگانە نە ناسرێن. چونکە هەبوونی ناوەندێکی تۆکمەی کلتووریی و ڕۆشنبیری، بە کۆکردنەوە، ڕاڤە و بە ئەرشیفکردنی ئەو دەقانە، دەتوانێ سەرچاوە و زمانێک لە پێناسەیەکی کوردی بۆ ئەنفال بەرهەمبهێنن. بەڵام ئەدەبی کوردی بەو ئاستەی کە دەیبینین، ناتوانێ بەرهەمهێنەری ئەو پێناسە ئەدەبییە کوردییە بێ کە شایەنی ئەنفال بێ.من پێم وایە ، ئەدەبێکی ڕووکەش، سەردوولکە ئامێز، دروشم ئامێز و ...هتد ، ئەوەندەی زەمینە بۆ تەمبەڵکردنی یادەوەری مرۆڤی کورد خۆشدەکا، هێندە هانی هزراندنی ئەنفال و

قووڵکردنەوەی یادەوەری کورد نادات. بۆیە بەشی زۆرینەی "تەعریف"ەکانی ئەدەبی کوردی، بەرپرسیارن لە بیرنە کردنەوەی زمانی کوردییدا. بەڵام سەبارەت بە ڕووداوێکی وەک ئەنفال و ئەزموونەکانی تر، ئاخۆ ئێمە چەند دەقی ئەدەبیمان هەیە، کە بۆ زمانەکانی جیهانی وەرگێڕدراون؟ ئەگەر هەبن ئەوە دەقە ئەدەبیانە چەند کاریگەریان لە ئاستی هۆشیارکردنەوەی کۆڕو کۆمەڵە کەلتووری و مرۆڤایەتییەکان هەبووە؟ لێرەدا حەزدەکەم بڵێم، هەرکاتێک کە من هەڵەبجەم بەیاد دێتەوە ، تەنها دەتوانم بە دەقی شیعری (مەهاباد)ی سەلیم بەرەکات ، تاوێک هەست بە تێڕامان بکەم. بۆیە ئەگەر بێت و بەزمانی کوردی، چەند دەقێکی لەو دەقەی (مەهاباد) ئاساو قووڵتر لەوەش، بەرهەمبهێرێن، ئەوکات زمانی کوردی دەیتوانی لە ئاستی ئەدەبەکەیدا، پێناسەیەکی سەرنجکێش بە خوێنەری خۆی و ، ئەویتریش بکات. ئەوە مانای ئەوە نییە ئەدەب و شیعر لە توانای ئەوەی نەبێ خەمی قووڵی کارەساتی ئەنفال دەرببڕێ، یان نەتوانێ کاریگەری نەبێ، بەڵکوو مەبەستم ئەوەی کە بە چەپڵە لێدان و مۆدەکردنی ئەو شێوە ئەدەب و شیعرە هەست ئامێزە لەمەڕ گرفتێکی وەک ئەنفال، تەنیا دەبێتە دووپاتەکردنەوە و قەتیسمانی ئەنفال لەو چەشنە زمانە هەستەککیەدا. لەبۆیە من خۆم تائێستاش، لە خۆم ڕانابینم، یان دڵم نایێ، ناوێرم، لە ئاستی ئەدەبیدا، هەست و پەرێشانی خۆم بکەمە نووسین، چونکوو تائێستاش هەستم نەکردووە دەتوانم لە ئاستی ئەنفال بهزرم، یان بپەیڤم، نەک بگێڕمەوە. لێرەوە من پێم وایە ئەرکی ئەدەبی کوردی، گێڕانەوە و پیاهەڵدانی ڕووداوێکی تراژیدی وەک ئەنفال نییە، بەڵکو وەرچەرخاندنەوە و پێبەخشینی ئاسۆگەلێکی فرە ڕەنگە.

کەواتە تا ئەمڕۆش ئەدەبی کوردی نەیتوانیووە ئەو بەرپرسیارەی بەرانبەر ئەنفال ڕاپەڕێنێ. بۆیە ئەگەر ئەمریکا و ئەورووپا، بە گوێرەی بەرژەوەندی و مەرامی سیاسی خۆیان، ڕژێمی سەددامییان گەمارۆ نەدابا، پێم وایە «(تەعریف)ە ئەدەبی و سیاسییەکانی کورد، بەو ئاستەی کە هەیانە، نەیاندەتوانی لە جولانێکی هەستەکی و بەرتەنگ زیاتر، خودی ئەنفال و شوێنەوارەکان، لەو ئاستەی کە ئێستا هەیە، بەجیهان بناسێنن. بۆ نموونە ، چەند ساڵ لە مەوبەر، ئەوە ژنە دکتۆرێکی ئەمریکی بوو، کە لە فیلمێکی بەڵگەییدا توانی شوێنەواری کیمیایی لە سەر ژن و منداڵانی زیندووی هەڵەبجە، ڕوونبکاتەوە، کە من لە تێڤی سوێدیدا بینینم، کە لە ساڵیادی هەڵەبجەدا نمایشکرا، (هەرچەندە بڕوا ناکەم کە بە هۆی حەزی گۆرانی داواکراو لە تێڤییەکانی ئەو دوو حیزبەدا کورد ئاگای لەو فیلمە گرنگر بێت)، بەمەش ئەو مرۆڤە ئەمریکییە لەو فیلمەدا توانی بەشێک لەناوەندی بەرپرسیارەکانی وەک UN، ئەمریکاو چەندان فابرێکی چەکفرۆشی ڕۆژئاوا، ئاشکرا بک. ئاخۆ کورد چۆن بەسوود وەرگرتن لەو ئەزموونانە دەتوانێ پێناسەیەکی خۆی هەبێ، کە ئەو پرسیارێکە لە ئاستی پیادەکردنیدا ئێمەی دۆشداماو کردووە! چونکە ئێمە ئارەزووەکانمان هەمیشە لە ئاستی مەنەلۆگدا بەدەرچووە و دەچێ، هەمیشە لەئاستی بە «کردە» کردنی ئەو ئارەزوو و ئیرادانە، هەرەسمان هێناوە.

پرسیار: ئایا ئاستی ئەو ترسە شاراوەیەی لای ئینسانی کورد هەیە بەرامبەر کوردبوونی خۆی، ترسێکە خاوەنی هێزێکی ڕۆشنبیری وایە کە بتوانێت لە بری تۆڵە خۆی بکات بەهێزێک کە هەڵگری

لێبوردن بێت. ئایا ئەم هێزە چەند دەستەڵاتی کوردی لێی بەرپرسیارەو چەندیش کۆمەڵگەی کوردی و ڕۆشنبیرەکانی بەرپرسیارن لە پێشاندانی؟

هەندرێن: وەک ئاکامگیرییەک لەو ڕوانگانەی کە بۆ تێگەیشین لە ئەنفال نمایشمان کردن، گرنگ ئەوەیە کە کورد دەبێ لەهزرکردنی بۆ ئەنفال، لەڕوانگەی پاشنخانێکی ئایینی و ڕەگەزییەوە بڕوانێ؛ واتا کورد دەبێ لە پاشنخانی مێژوویی خودی خوی و بەرامبەرەکەی، کە عارەبە، ئەنفال بخوێنێتەوە ـ بەمەش تاکوو باشتر لە ئێستای خۆی و بەرامبەرەکەی «ئەنفالکەر» تێبگات. وێڕایی ئەمەش نابێ ناوکۆیی جیهانی لە یاد بکەین؛ واتا ئەو سیاسەتە جیهانیی و بازاڕی سەرمایەدارییەی، کە هاندەر بوون بۆ ئاسانکردنی ئەنفالکردنی کورد . ئێمە لەبەردەم مێژوویەکی تراژیدی وەستاوین کە هەمیشە کاریگەری خۆی لەسەر ژیانی کورد دەمێنێتەوە، بەڵام چۆن سوود لە ئەزموونی مێژووی خۆمارە وەربگرین؟ نیشتە لە کتێبی "لەمەڕ سوود وزیانەکانی مێژوو" جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە مرۆڤ ، وەک شتێکی بەڵگە نەویست، پێویستی بە مێژویەکی زیندوو هەیە کە پشتی پێ ببەستێ. بۆیە مرۆڤ یان «مرۆڤی خاوەن ویست»، بە گیانێکی خەملیو لە هەولێ ئەوەدایە، کە ئەو مێژووە زیندووە داگیر بکات. هەڵبەتە ئەو مێژووەی کە نیتشە باسی دەکات لەیەک کاتدا هەم هەڵگری ئەزموونێکی نموونەیی و ، هەمیش سەرچاوەیەکی سوود بەخشتە. لەم ڕوانگەیەوە ئەگەر کورد هەرتەنیا بە هەستێکی رووت و قووت، ئاوێزانی ئەو مێژووە تراژیدیانەی ئەنفال بێ، ناتوانێ هیچ ئەزموونێکی سوود بەخش لەو مێژووە وەربگرێ. بۆیە، بەواتای نیشتەییانە، سوود وەرگرتن لە ئەزموونی مێژووی رابردوومان، ئەوکاتە بەهادار دەبێ کە ئاسۆیەکی تازە بۆ ئەمڕۆ و ئایندە ئاوەڵا دەکاتەوە. کەواتە کورد دەبێ ڕێگە لەو شێوازەی یادکردنەوەی ئەنفال بگرێ، کە ئەمڕۆ حیزبەکان دروستیان کردووە .

ئەم جۆرە یادکردنەوە و وێناکردنە لە ئەنفال، ڕەنگە ئاکامێکی بەرهەمهێنانی ڕوحی تۆڵە کردنەوە بێت لە ئاستێکی نەخۆشدا. بەمجۆرە دەبێ کورد بە ڕوحێکی حیکمەت ئامێز بیر لە ئەنفال بکاتەوە، نەک بە ڕوحێکی ڕق ئامێز. بەواتایەکی تر، ئێمە دەبێ فێربین کە چۆن لە ئەنفال بڕوانین و چۆنیش سوودی لێوەرگرین. لەو دیدەوا، ئەوکاتەی کە کورد توانی هاوچەرخانە سوود لە مێژووی ئەنفال و کارەساتەکانی مێژووی خۆی وەربگرێ، دەشتوانێ خاوەن ئیرادەی بەرجەستەکردنەوەی ئاییندەی خۆی بێت، بەڵام بۆ ئەوەی کورد بتوانێ لەو ترسەی کورد بوون دەربازبێت، دەبێ پەنا بۆ هزراندنە فرە ڕەهەندەکانی ئەو قەدەرە مێژوویی و کارەساتەکانی لە جۆری ئەنفال ببات. ئەمەش بۆ ئەوەی بتوانێ ڕێگاکانی بەرەو ئایندە و مانەوە یان لێبووردن بدۆزێتەوە.

لێرەوە ڕەنگە تێزی کۆمەڵناسێکی وەک زیگمۆند باومانی پۆڵۆنی و بە ڕەچەڵەک جوولەکە، بۆ ئێمەش مایەی تێڕامان بێ. باومان لەکتێبی «مۆدێرنێتی و هۆلۆکست» دا کە ساڵی 1989 چاپکراوە پێی وایە کە کۆمەڵکوژی خەڵک و گەلان لە کۆمەڵهایە نوێیاوەکاندا دیاردەیەکی گەردوونییە. لەو گەردوونەدا ئەوەی کە بەر پرسیارە لەو کۆمەڵکوژییە، خودی کەسەکان نین، بەڵکو ئەوە ستروکترورێکی میکانیکی و کاریگەرییەکانیەتی کە لەو کۆمەڵکوژییە بەرپرسیارن. لەو ڕوانگەیەوە، بۆ ئەوەی کورد داوێنگیری ترس و لەرزێکی کوشندە نەبێ لەسەر کورد بوونی خۆی

هاوکاتیش بەرهەڵدراو بهزرێ لەسەر ئەنفال، دەکرێ هۆکاری ئەنفالکردنی لەلایەن رژێمێکی دڕندەی عەرەب، وەک کردەیەکی جیهانی سەیربکات. واتا ئەوە ستروکتورێکی میکانیکی گەردوونیی باڵادەستە، کە روحی سادیستی رژێمی سەدامی هاند، کورد ئەنفال بکا. کەواتە بێ بوونی ئەو چەکە میکانیکییە بکوژەی، کە ستروکتورێکی میکانیکی گەردوونی بەرهەمدێنێ، سەددام نەیدەتوانی ئەو خولیایە نەخۆشەی لە ئەنفالکردنی کورد بەرجەستەبکاتەوە. بەڵام ئێمە دەبێ ئەوەمان لەیاد بێ، وەک چۆن زیگمۆن باومان پێی وای کولتووری راسیزمی لە کولتووری ئەڵمانیدا ریشاژۆیە، بەهەمان شێوەش، کولتووری «ئەنفال»، لە کولتووری مێژوو عارەبی ئیسلامی و رژێمی بەعسیدا ریشاژۆیە.

هاوکاتیش، ئەوە ئەخلاقێکی جڤاکی دانپێنێزاو بوو لە کۆمەڵگای عارەبی ـ ئیسلامی دا، کە رێگەی خۆشکرد بۆ کۆی ئەو تاکە کەسانەی کە هەڵگری بونیاتی پیاوکوژین، دەسەڵات بگرنە دەست. واتا کۆمەڵکوژی کورد بە ناوی «ئەنفال» پشت ئەستوور بوو بە ئەخلاق و سەرچاوەیەکی روحی و ئیدۆلۆگی عارەب. هەر ئەو ئەخلاقە جڤاکییە فراوانەشە کە لە جیهانی ئیسلامیدا هەمیشە رێگەی بۆ دەسەڵات و مرۆڤ کوژ خۆشکردووە.

کەواتە، دیکتاتۆرەکانی جیهانی ئیسلام و خودی سەددام، نوینەری ئەو پەیامە بکوژانەی مێژووی خۆیانن. ئەو زەمینەی کە رێگە خۆشکەرە بۆ بەردەوام بەرهەمهێنانەوەی دیکتاتۆرو پیاکوژ، قەیرانی پێکهاتەی خێڵەکی «بەدو» و نووشستی بزاڤی رۆشنگەرییە لە کۆمەڵگای عارەبیدا، کە وایانکردووە ئاگایەکی فرەوانیان لەسەر یەکسانی، ئازادی، ئاشتی و ...هتد، دروست نەبێ. بە واتایەکی تر ، کۆمەڵگای عارەبی ـ ئیسلامی نەیتوانیووە پرینسیپەکانی وەک مافی مرۆڤ ، جیاوازی فرە نەتەوەی ئاشتی و هتد... هەرسبکات. بۆیە لە کۆتاییدا لەم رۆژگاری تەڤلەڤەدا، ئەگەر کورد نەتوانێ خاوەن ئەو ویستە بێ، کە بەسەرفرازبوون لە نەتەوەی باڵادەست و ئەنفالکار، کولتوورێکی بەخشندە و داهێنەر بەرهەمبهێنیت، کە بتوانێ هاوچەرخانە لێبووردەیی بکاتە ژیان، ئەوکات وەک جۆرە دڵدانەوەیەکی خۆی، بەواتای نیشتەیی، بۆ ئەوەی بژی، دەبێ ئەوە فەرامۆشبکا کە «ژیان و ستەمگەریی یەکگرتوون ».

04_12 ـ 2006

ستۆکهۆلم

(٭) ئەم وتارە لە وەڵامی پرسیارەکانی حەمە کاکە رەش نووسراوە، کە ئەو بۆ پرۆژەی کتێبێک ئامادەی کردوون.